

Anexa III

Utilitatea conceptului de sine (Self) și a psihologiei adiacente pentru psihopatologie

1. O doctrină a sinelui (Self =S) e pe cale să se închege pentru psihologie și psihopatologie prin dezvoltarea științelor cognitive, a filosofiei minții și relansarea fenomenologiei.

Psihopatologia, după ce s-a dezvoltat în varianta descriptivă în a doua jumătate a sec.XIX, fapt ce a permis sistematizări nosologice ca cea a lui Kraepelin, a descoperit la cumpăna cu sec.XX “conștiința” cu subiectivitatea ei. Psihopatologia clinică ce s-a impus prin Jaspers a avut în centrul său subiectivitatea conștiinței eului. Această perspectivă s-a menținut până în a doua treime a secolului, încheindu-se prin încercarea de sinteză a lui Ey. Cartea intitulată “Conștiința” a lui H.Ey este un simbol al acestei psihopatologii clinice centrată de conștiință, care s-a dezvoltat în paralel cu psihanaliza și fenomenologia, având ca partener în psihologie doar configuraționismul (gestaltismul). Ceea ce a impus DSM-III (1980) și variantele sale ulterioare, a fost părăsirea acestei paradigme printr-o abordare a psihopatologiei clinice predominant pragmatică și operațională, cu orientare doctrinară comportamentalistă și cognitivistă. Dezvoltarea ulterioară a cognitivismului spre conjuncția cu fenomenologia și apoi cu doctrinele developmentală și evoluționistă au așezat pe locul fostei conștiințe problematica sinelui.

Sinele (S) ca și concept nu a jucat un rol important în psihopatologia clinică clasică. El are totuși o importantă tradiție în gândirea anglo-saxonă, fiind invocat de Locke, împreună cu conștiința. Iar mai recent de pragmatistul James (1890) care face importanta distincție între Eu (I) și Mie, al meu (Me). Conceptul de S impune relativ recent prin cognitivism și filosofia minții. Și, pornind de aici, își face loc în psihopatologia actuală.

Termenul de sine (ca “Selbst”) a fost utilizat în filosofie și în psihopatologia clasică germană, în primul rând alături de cel de Eu (Ich) și de conștiință (Bewusstsein) : “Ich selbst”, “Selbst bewusstsein”. Așa apare el la Jaspers. În psihopatologia secolului XX se întâlnește la Jung, care folosește expresia Selbst, ca termen pentru sinteza întregii vieți psihice a subiectului, termenii de conștiință și de persoană având la el semnificații limitate. În psihanaliză s-a încercat de asemenea folosirea sa în unele elaborări, cum ar fi cea a lui Knought.

Utilizarea recentă a conceptului de self- sine, S - în cognitivism, este solidară cu distincția între : - Perspectiva persoanei întâi, care se referă la

trăirile conștient subiective, intime; - Perspectiva persoanei a treia, care se referă la o abordare obiectivantă, în zona experiențelor publice reproductibile. Această abordare nu aduce în discuție o “perspectivă a persoanei a doua”. Care totuși, ar fi funcțională pentru comentarea atașamentului și psihoterapiei. Utilitatea actualului concept de S constă în funcționalitatea sa, care permite să fie aplicat în neuroștiințe și la nivelul studiilor de psihologie animală, concomitent cu utilizarea sa în sociologie, științe juridice, etică și filosofie. El a putut fi asimilat de asemenea și de personologie și fenomenologie, jucând un rol crescând în psihologie. Totuși, utilizarea intensivă a lui S, nu a eliminat conceptele adiacente de conștiință, subiectivitate, eu, persoană, ce se folosesc concomitent, de obicei fără definiții operaționale care să precizeze diferențele sau nuanțele de semnificație.

Pentru psihopatologie, noțiunea de S poate constitui un centru de acumulare pentru agregarea cunoștințelor psihologice despre persoana umană, într-o configurație care să îi fie utilă. O astfel de psihologie practic nu există în prezent, ca elaborare sistematică. Și e discutabil dacă ea se va putea constitui ca o individualitate pregnantă. Psihologia ca știința adună cunoștințe dintr-o serie de domenii congruente, fiind susținută de variate metodologii și doctrine. Psihopatologiei i-ar servi un construct psihologic abordat fenomenal, psihologico-existențial, care să fie deschis evaluărilor cantitative și asimilării datelor evoluționiste, developmentale și experimentale.

Fenomenologia, strict vorbind, este o metodă, care are ca punct de plecare trăirile conștiente. Ea nu a produs o psihologie validă și un concept consistent al S. Actuala sa legătură cu științele psihologice se face predominant prin cognitivism. Care, pe lângă faptul că se bazează pe neuroștiințe, acceptă perspectiva subiectivă a persoanei întâi. Integrarea acestei abordări cognitive în psihologia developmentală și evoluționistă, marchează în prezent principala arie de manifestări personologice ale psihanalizei și caracteriologiei. Psihologia de care are nevoie psihopatologia se cere configurată ca un mediu referențial, la intersecția doctrinelor sale actuale și tradiționale. O astfel de psihologie ar fi în mod constant una funcțională, raportată la problemele pe care stările psihopatologice le ridică, evidențiind infrastructura psihismului persoanei conștiente. Ea ar corespunde astfel problemelor medicinei psihiatrice. Dar ea ar ura să fie și una cu deschidere “existențială”, care ține cont de problemele și modalitățile de manifestare efectivă ale omului în viața curentă, în mijlocul comunității și al socio-culturii. Și, în plus, o astfel de psihologie nu ar putea fi indemnă față

de aspectele general antropologice și filozofice, pe care existența persoanei umane le relevă și le ocazionaază, inclusiv în ipostaza ei psihopatologică.

Aspecte ale existenței persoanei care ar fi importante pentru schițarea unui câmp psihologic referențial util psihopatologiei și centrat, sunt prezentate în Tabelul I.

Abordarea S ca centru de agregare a tematicii psihologice pentru uz psihopatologic necesită un scurt comentariu prealabil; adică prolegomene. Cele mai importante teme sunt :

- ❖ Psihism biologic și psihism uman. Psihismul a fost degajat teoretic ca o realitate și o problemă de către Aristotel (pentru civilizația occidentală). În “De Anima” sufletul e tratat ca o caracteristică a ființelor vii, cel uman având o dimensiune suplimentară prin “nous” (intelect). Această psihologie a lui Aristotel a stat la baza gnoseologiei scolastice, urmată de psihologia rațională a lui Wolf, până la Kant. Actuala psihologie științifică fondată în sec.XIX, ca o știință experimentală de laborator, recunoaște problematica psihismului animal. Elementele comune cu psihologia omului ar consta în : - referința bazală la funcționarea creierului; - identificarea și enumerarea unor funcții psihice, care în esență sunt aceleași : atenție, percepție, memorie, motivație, atașament, comportament cu scop etc; - relaționarea în microgrup prin raporturile de dominanță/supunere, afiliere/ostilitate; - înțelegerea modulară a selecției unor unități de comportament adaptativ.
- ❖ Orice comentariu asupra psihismului persoanei umane devine limitat și fragmentar dacă se ignoră faptul că persoana reprezintă doar o parte, un pol al realității umane, ce e dimensionată și prin instanțe suprapersonale. Între acestea se impun : - limbajul asertiv care desfășoară instanța narativ teoretică, în care se întâlnesc eroi supraindividuali (de mit, epopee, ficțiune, istorie); - structura practicilor instituționalizate, ghidate de norme și valori (educație, justiție, război, practică sacrală, practica muncii, practica teoretică și artistică etc.). Psihismul persoanei este în permanență conectat interpersonal (intersubiectiv) în interiorul unor comunități, organizate prin logos și practici; și care tradițional invocă o instanță transcendentă a ființei. Deși instanța personală a S este indispensabilă pentru caracterizarea existenței umane, dimensiunea suprapersonală nu poate fi ignorată nici pentru

înțelegerea psihologiei normale a omului nici pentru psihopatologie.

- ❖ Conceptul de sine, S, s-a dezvoltat în cultura europeană împreună cu alte concepte care în diverse perioade au fost dominante. Și anume : persoană, conștiință, eu, subiect/subiectivitate/experiență. Plurisemia acestor concepte tradiționale permite înțelesuri nuanțate ale noțiunii de S.
- ❖ Orice cunoaștere umană este istorială. Ea presupune o geneză istorică a culturii în care se desfășoară. Cunoștințele și conceptele prealabile nu pot fi complet ignorate; ele se cer interpretate și asimilate critic. Datele și conceptualizările actuale, de exemplu în domeniul psihologiei persoanei umane și a psihopatologiei ei, nu pot fi absolutizate. Ele se cer bine fundamentate științific actual și deschise spre dezvoltări ulterioare.
- ❖ Omul, așa cum este înțeles în prezent, s-a dezvoltat în interiorul vieții superior organizate a vertebratelor mamifere. El poartă cu el moștenirea sa biologică; dar și pe cea a cursului antropogenezei și a devenirii istorice, Acest fapt nu se referă doar la istoria cunoașterii de sine, ci la însăși structura și funcționarea psihismului persoanei umane.

Aspectele, funcțiile și instanțele, enumerate în tabel derivă dintr-o analiză spectrală a existenței personale. Gruparea lor în clasele menționate are desigur o cotă de arbitrar, în realitate toate aceste aspecte conpenetrându-se. Astfel de enumerări și grupări pot avea însă o utilitate euristică. Elementele tabelului sunt invocate atât de psihologie și psihopatologie cât și în diverse științe și doctrine antropologice sau de orientări și abordări filosofice.

Elementele tabelului pot căpăta o utilitate practică și/sau teoretică dacă sunt înțelese ca aspecte ale unor procese psihice care se desfășoară concomitent, cel puțin la două nivele: situațional actual și la nivel metareprezentational evaluativ și identitar. Procesele psihice actuale au structura unui eveniment situațional centrat de S. Eveniment ce are un început, o evoluție ce se amplifică până la un moment culminant, urmând un final sau un deznodământ. Acest model va fi invocat în continuare prin referința la o situație paradigmatică ce constă în : rezolvarea de către subiect a unei situații problematice care- l afectează și pe care o poate relate. Angajarea în situații centreează actualitatea psihică a subiectului ; dimensiunea relatării o centreează pe cea identitar metareprezentatională.

Referirea la o “situație problematică” trimite explicit la implicarea definitivă a subiectului în situații trăite, în cadrul “lumii umane” din care face parte. Referința la “lumea umană” este necesară deoarece orice aspect al psihismului uman are identitate și semnificație doar în perspectiva relaționării și încadrării existenței persoanei într-o ambianță umană care îi presupune și pe ceilalți oameni, parteneri ai subiectului. Precum și cunoașterea teoretică asupra lumii și convingerile ce funcționează în cultura din care el face parte. Și din care subiectul se împărtășește, realizând o proprie cunoaștere și concepție asupra lumii. Această încadrare presupune și dimensionarea propriei persoane prin elementele lumii umane înconjurătoare. Elemente care la o cercetare științifică cuantificată sunt de obicei puse între paranteze. Astfel de elemente sunt :

- Relațiile intersubiective cu ceilalți ce pot ajunge la intimitate, fuziune afectivă, “încorporare”;
- Relațiile personalizate cu eroi de narațiuni : mitico sacrală, de ficțiune, eroi aflați la distanță fizică de subiect;
- Evaluarea și caracterizarea efectivă a subiectului de către ceilalți, care narează despre el; fapt pe care subiectul îl resimte și îl imaginează;
- Raportarea, prin credință, la ființele transcendente evocate de cultură;

Capacitatea de analiză matematică și de sinteză poetică, ce ținesc domenii speciale ale lumii umane.

În concluzie: Aspectele și instanțele psihoantropologice ce se cer avute în vedere de o psihologie care ar putea fi de folos psihopatologiei, nu pot ignora dimensiunea fenomenologic existențială a psihismului persoanei. Pe care, e firesc să o plaseze în interiorul unei lumi umane. Lume pe care doctrinele actuale o concep evoluționist, istoric și developmental. Și care, se cere constant studiată prin raportarea funcționării psihice la modul de funcționare cerebral corporală.

3.Schemă a unei psihologii centrate de S care să fie utilă psihopatologiei.

Punctul de plecare poate fi moștenirea pe care a lăsat-o psihopatologia clinică centrată de conștiința și care e sintetizată în cartea lui H.Ey “Conștiința”. Autorul francez cultivă următoarele idei centrale.

- Psihismul conștient și corporalitatea organismului (incluzând creierul) constituie o unitate în raport cu care se cere diferențiată cauzalitatea somatică de cea psihică. Dintre doctrinele psihologice și psihopatologice, Ey asimilează ceea ce era accesibil în vremea sa : psihanaliza, fenomenologia, configuraționismul și comportamentalismul. E de menționat că filozofia minții, cognitivismul modern și științele creierului nu se dezvoltaseră încă.

Chenar 79

Aspecte ale existenței persoanei importante pentru o psihologie corelativă psihopatologiei

a. Trăiri curente ale vieții zilnice

- Activități gospodărești; - a se scula, spăla, îmbrăca, mânca, a face curățenie; - a face cumpărături; - a îngriji de copii; - a conversa (bârfe, comentarii, caracterizări); - activități profesionale; - activități specifice diverselor roluri sociale; - comportamente în relațiile civice, publice, ale vieții curente etc.

b. Trăiri experiențiale în cadrul participării la evenimente

- Confruntarea cu un altul (verbală, fizică); -sustinerea unui examen; - efectuarea unei reparații urgente; - ținerea unui discurs; - intervenția într-o situație de criză; - trăirea unui accident rutier; -o operație chirurgicală (suportată, executată); - participarea la un spectacol (sportiv, artistic). Aspecte speciale : - rezolvarea unei probleme de matematică; - realizarea unui artefact simplu.
- Trăirile sau experiențele evenimentțiale se reliefează ca un aspect actual deosebit pe fundalul duratei biografice și a timpului propriu al proiectelor și preocupărilor

c. Proiecte în realizare : preocupări identitar-relaționale

- A construi o casă; - curtare, logodnă, căsătorie; - planificarea și nașterea unui copil în familie; - despărțire, divorț; - obținerea unei competențe profesionale; - pregătirea și susținerea unui doctorat; - competiția pentru obținerea unei funcții de răspundere; - intentarea și desfășurarea până în final a unui proces juridic; - a scrie un roman; - a realiza o opera plastică sau a compune o simfonie;
- Preocuparea pentru sănătate când sunt indicii de boală; - preocuparea pentru o stare de bine, corporală și sufletească; - preocupare pentru un aspect pozitiv și respectat; - preocupare pentru clarificarea și definirea propriei identități; - pentru a obține un succes social; - pentru a rezolva, depăși ostilitatea altora; - pentru a realiza siguranța personală; - pentru recunoașterea de către alții a propriei valori; - pentru o stimă de sine pozitivă.

d. Trăiri relaționale (interpersonal afective)

- Contact interpersonal; - apropiere afectivă, atașament; -comuniune afectivă (dragoste); - distanțare afectivă; - suspiciune, ostilitate, indiferență etc.; - dominație, sumisiune.
- Notă: în această instanță se manifestă egoismul, generozitatea, empatia, conflictul interpersonal, sentimentul de culpă etc.

e. Instanța sinelui

Din această instanță fac parte ceea ce se poate înțelege prin noțiunile de: eu, conștiință, subiect/subiectivitate/experiență persoană, sine; sinele centrează reflexiv intențional toate aspectele ce au fost menționate și care vor fi enumerate în continuare, raportându-se sintetic la situații și lume.

f. Instanța funcțiilor psihice

- Atenție, percepție, memorie, reprezentare, imaginație, judecare (inferența raționată); - motivație, pulsione, emoție, dorință, dispoziții afective, sentiment; - decizie, proiect, execuție, control, evaluare.

Notă: aceste funcții stau la baza funcționării biopsihice normale în condiția de vigilitate, opusă somnului; ele presupun un centru intențional al S și o situație ambientală dată; aceste funcții au stat la baza doctrine facultăților psihice din sec.XIX și rămân la baza limbajului tehnic pentru oricare proiect de studiu psihologic sau de diagnostic psihopatologic.

g. Instanța dispozițiilor

- Dispoziția de investigare și cea anxioasă; - dispoziția combativă și de performanță; dispoziția euforic psihosocială; - dispoziția depresivă; - dispoziția indiferent apatică.

h. Instanța reprezentării, a controlului evaluativ a judecării eficiente și a narativității

- Reprezentare mnestică; - configurare imaginativă; - capacitate narativă (privitor la episoadele trăite sau imaginate); - capacitate de evaluare a altora, a propriei persoane, a situațiilor (actuale, trecute, viitoare); - capacitate caracterizantă (pentru alții și sine); - și narativ episodică. Instanța metareprezentativ judecativă este cea în care sinele operează inferențe raționale prin care rezolvă probleme teoretice și practice, operând pe modele ale realității; aceste modele sunt centrate, autoreprezentativ, de sine.

i. Identitatea biografică caracterială. Aceasta se bazează pe narativitatea autobiografică ce sintetizează trăirile sinelui, în spatele evenimentelor circumstanțiale, a proiectelor și preocupărilor, la nivelul unei durate identitare. Capacitatea narativă e centrată pe istorii cu eroi de tip uman, între care și propriul sine (aspect autobiografic) dar și cu eroi mitici sau de ficțiune; ea se diluează la nivelul trăirilor relaționale intime (de empatie, atașament, iubire), zona care este mai dificil de transpus lingvistic. La fel, sentimentul identitar, bazat pe durata existenței personale, e dificil verbalizabil. Subiectul se resimte însă ca centrat în sine și delimitat în raport cu lumea și cu alții, și ca având un conținut sufletesc, structurat ierarhic și abordabil.

j. Instanța funcțiilor de sinteză, centralizatoare și totalizatoare

- Intuiția, judecarea (cogația), credința, iubirea, contemplația, meditația, revelația, inspirația creatoare;
- Corelativ acestora se pot menționa trăirile totalizatoare ale: angoasei, extazului, îndoielii, plictisului, certitudinii.

k. Instanța sinelui persoanei socio-valorice

- Subiectul se resimte și se manifestă identitar și responsabil în plan socio cultural; identitatea sa la acest nivel e susținută de cea corporală, fiind circumscrisă în plan social prin nume, nișă familiară, documente oficiale, statut și rol social, caracterizare publică; rețea socială proximă și extinsă. În acest plan subiectul se manifestă cu discernământ și responsabil, în perspectiva normelor exterioare și valorilor morale; el exprimă o anumită concepție asupra lumii, convingeri și credințe; creativitatea cultural spirituală se manifestă tot în această instanță.

l. Instanța sinelui generic “transcendental” Fiecare persoană umană are, în principiu, acces la o instanță “generic umană” prin care participă la structura definitorie a psihismului uman. Aceasta a mai fost numită (de ex. de fenomenologia husserliană) ca instanță a “eului transcendental”. De asemenea, în principiu, sinele personal ar avea acces la vizarea transcendentei ca ființă.

*

* *

- Tulburarea psihică este concepută ca un experiment natural și abordat în perspectiva doctrinei lui Jackson a nivelelor și disoluțiilor. Mai precis: - se distinge un aspect deficitar al psihismului care lasă să se evidențieze funcții care în mod normal erau mascate de nivelele supraiacente sau integrate; la baza simptomatologiei psihopatologiei mai stă și reorganizarea ce se produce în psihism în urma acestui deficit.

- Psihismul conștient, de la care pleacă și la care pot fi referite stările psihopatologice, permite o analiză în jurul a două axe: - cea a sincroniei actualității câmpului de conștiință; - cea a persoanei, a structurii caracteriale (identitare) a eului biografic și moral. Această viziune ține cont de doctrina configuraționistă și de cea structuralistă care erau dominante în epocă.

Pentru perspectiva diacronă este invocată psihanaliza și fenomenologia; dar și conceptul de identitate biografică, de conștiință morală și cel al devenirii. În conceperea acestei instanțe un rol l-a jucat în viziunea lui Ey și personalismul și existențialismul, doctrine proeminente la mijlocul sec.XX.

Pentru perspectiva sincronă, Ey invoca concepția lui Janet și a lui Bergson privitoare la prezentul trăit. Acest prezent (după Janet) ar fi axat de o acțiune (existând și similaritatea lingvistică între “act” și “actualitate”); acțiune ce poate fi relatată. Este utilizată expresia de “câmp al conștiinței” (de proveniență configuraționistă) și, se face trimitere la oscilația între somn și veghe. Ultima trimitere e importantă pentru Ey deoarece propune un model natural al “disoluției” (regresiei, retragerii, minusului) conștiinței vigile, care permite exprimarea subconștientului oniric. Pe ac eastă cale autorul se corelează cu concepția lui Moreau de Tour din sec.XIX, privitor la psihozele induse de substanțe psihoactive.

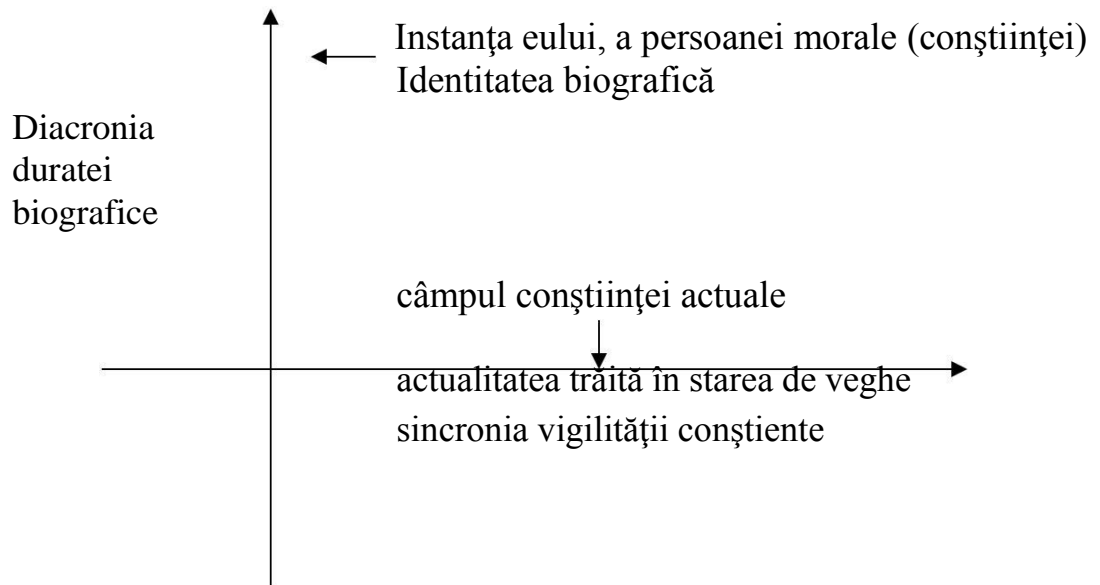
Modelul lui H.Ey nu a avut consecințe. El nu a fost preluat și dezvoltat nici de psihologi, nici de psihopatologi, nici de antropologi sau filosofi. Acest model se plasează la capătul unei paradigme de gândire ce a fost activă în prima jumătate a sec.XX; dar care s-a schimbat spre sfârșitul secolului.

În perioada anilor 70-80 când apare cartea lui Ey privitoare la conștiință, începe să se impună cognitivismul și filosofia minții. Neuroștiințele capătă un mare avânt iar modelarea prin inteligențe artificiale începe să joace un rol important în psihologie.

Progresele etologice și evoluția psihanalizei eului au condus la teoria atașamentului și dezvoltarea psihologiei și psihopatologiei developmentale.

După 1990 apare psihologia și apoi psihopatologia evoluționistă și se reformulează fenomenologia, pe baza intersubiectivității intercorporeale (pe care o comentase Merleau Ponty, pornind de la ultima lucrare a lui Husserl). De asemenea se dezvoltă doctrinele narative și hermeneutice ale persoanei (Ricoeur).

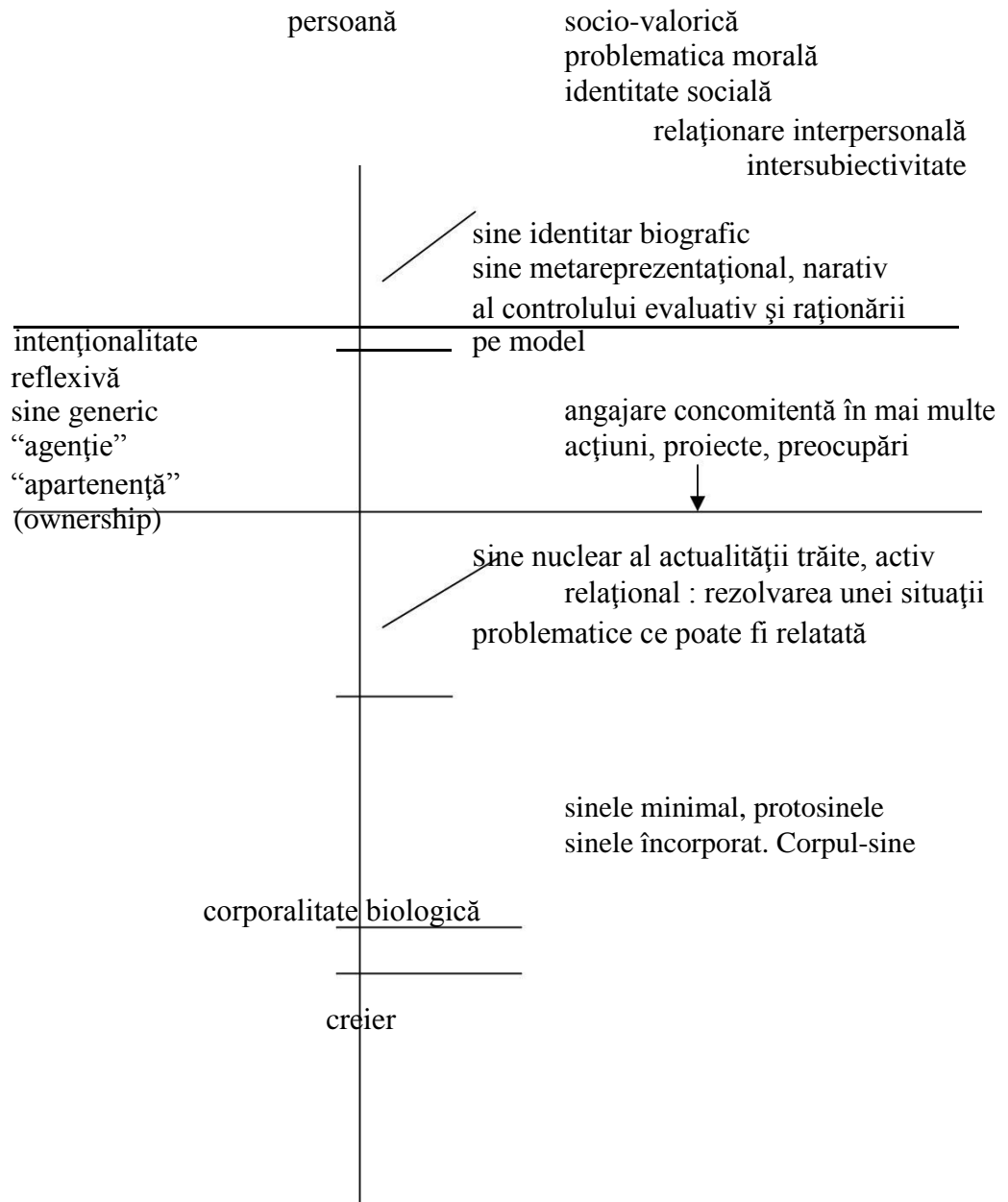
Schema psihismului conștient după H.Ey

În acest context conceptul de conștiință trece în plan secund și se impune conceptul de sine. S este reluat în perspectiva diferențierii lui James dintre Eu (I), mie (Me), fiind studiat în perspectivă dezvoltată, evoluționistă și a neuroștiințelor. Se dezvoltă tema “cunoașterii minții altora” care stă la baza teoriei minții (Theory of Mind). Tema S este preluată în două perspective care reproduc parțial poziționarea lui Ey. Adică : Pe de o parte e comentat S ca centrul trăirilor imediate ale subiectivității, temă ce preocupă fenomenologia. Pe de altă parte e comentat S narativității biografice, care se corelează cu identitatea socială și responsabilitatea morală. În continuitatea înțelegerii lui Locke și James, S. este considerat suportul identității personale.

O referință mereu iterată de actualul comentariu al S este concepția lui Damasio, care însă utilizează expresia de conștiință. Aceasta distinge trei instanțe : - protoconștiința sau conștiința minimală, încorporată; - conștiința nucleară; - conștiința expandată, biografică. Importantă ar fi mai ales conștiința nucleară, care s-ar referi la centrul trăirilor actuale ale subiectului. Deși toate comentariile actuale privitoare la S acceptă faptul că această instanță a trăirii actualității e importantă, ea nu este dezvoltată de studiile actuale, fiind dificil de surprins în modele experimentale. Dar, tocmai acest aspect interesează în mod particular o psihologie utilă psihopatologiei.

Instanțele Sinelui

Schema și modelul pe care-l invocăm se plasează la conjuncția doctrinelor psihologice și psihopatologice: cognitiviste, fenomenologic, existențialistă, developmental și evoluționistă.

Se are în vedere psihismul unui individ ce are o existență bazală de tip biologic – prin naștere, maturare, multiplicare, îmbătrânire, moarte – care se dezvoltă și trăiește în mediul unei culturi umane, structurate prin limbajul asertiv, instituții practico teoretice, norme și valori și vizarea transcendenței. În această lume, individul își dezvoltă psihismul propriu pe baza potențialităților cerebrale, actualizate și dezvoltate în cadrul relațiilor interpersonal intersubiective, care mediază accesul la lumea umană.

Psihismul individului uman este înțeles ca derivând din fundalul psihismului biologic, ce a parcurs perioada antropogenezei și a istoriei culturale, având la dispoziție un creier capabil de relații intersubiective, limbaj narativ și acțiuni planificate deliberat. Creierul ce susține aceste manifestări continuă să se dezvolte după naștere în mediul uman; mediu care oferă modele formative nu doar prin persoanele de contact ci și prin eroii narațiunilor și parametrii socio culturali de individuare.

Psihopatologia, ca experiment natural, dezvăluie infrastructura psihismului persoanei, ea putând fi comentată mai adecvat prin referința la aceasta.

Deoarece psihismul persoanei apare la nivelul de conjuncție între moștenirea evoluționistă și structura suprapersonală a culturii ambientale, modelul modular de interpretare a acestui psihism se oferă ca o sugestie metodologică utilă. Ipoteza modulară, avansată de psihologia evoluționistă, va ghida începutul comentariului asupra instanțelor sinelui.

Evoluționismul și modulii psihici adaptativi

Psihologia evoluționistă, avansând ideea că selecția naturală are în vedere reținerea și transmiterea unor modele comportamentale adaptative, a recurs la conceptul de modúl. Modulii au fost concepuți ca unități de funcționare psihică bine delimitate, precise și eficiente, având o specificitate de domeniu, un caracter constrângător al funcției pe care o îndeplinesc și o încapsulare informațională, în sensul că se declanșează doar la stimuli specifici. Un modúl psihocomportamental are o viteză mare de intrare în acțiune și asigură o execuție eficientă, deși rigidă. Se mai postulează o localizare cerebrală într-un grupaj neuronal specific și o susceptibilitate pentru o tulburare caracteristică. Aceste exigențe rigide ce s-au formulat inițial, erau destinate explicării transmiterii genetice a modulilor psihici, similară cu modalitatea transmiterii organelor corporale. O parte din

comportamentele instinctive ale animalelor puteau răspunde unor astfel de exigențe. De la început s-a acceptat că, constelația modulelor psihici adaptativi transmiși genetic e cuprinsă într-o organizare de ansamblu structurată, centrată, care beneficiază de funcții coordonatoare.

Ideea modularității psihice, deși s-a păstrat în evoluționism, și-a relaxat rigiditatea și a acceptat o înțelegere mai nuanțată. Astfel, încapsularea informațională și funcțională rigidă poate fi atribuită doar unor comportamente instinctive bazale. În rest, modelele modulare de comportament s-ar comporta ca literele unui text cu care se pot scrie variate cuvinte. Și aceasta, deoarece, și în lumea animală, pe măsură ce se urcă pe scara filogenetică, învățarea și “habitarea” joacă un rol tot mai important. Apoi, concepția modularității transmise genetic a trebuit să accepte două perspective complementare. Una este cea a modularității neurologice. Diverse structuri de funcționare motorie și comportamentală precise, secvențiale, pot face parte din variați moduli psihici adaptativi. Așa e de exemplu inhibiția și neliniștea psihomotorie, unele mișcări stereotipe sau unele stări expresive. Cu alte cuvinte, corelația între aspectul motor comportamental, și semnificația cu care se corelează, direct, sau prin intermediul unui lanț comportamental poate să varieze. Al doilea aspect se referă la învățările ce se automatizează. De fapt, comportamentele modulare, după prima lor declanșare în fața unor stimuli specifici, trec deseori printr-o perioadă de consolidare prin repetare. Alt echivalent parțial al modulelor comportamentale transmise genetic pot fi deci comportamentele învățate și automatizate prin repetare.

Proto (cvasi) modulii psihismului uman

Sensul în care ideea modularității poate fi aplicată psihismului uman se cere comentată. În conformitate cu ideea de bază a modularității. la om întâlnim predispoziții sau disponibilități înnăscute, care trebuie să întâlnească stimuli specifici, în prezența cărora, prin acomodare, actualizare și exersare, se câștigă o funcție psihică specific umană. Acest fapt poate fi urmărit în domenii ca: percepția vizuo spațială și unele praxii elementare, achiziția limbajului articulat, cogniția socială bazală și atașamentul. Dar, chiar în aceste domenii schema clasică a modularității nu se aplică direct. Un exemplu simplu ar fi mersul biped și toate abilitățile pe care omul le poate avea utilizând picioarele și mâinile. Există desigur un reflex înnăscut al aprehensiunii. Dar copilul trebuie să învețe să se îmbrace, să mănânce, să folosească obiectele din ambianță. Și apoi, să utilizeze diverse instrumente, unelte, aparate, să deseneze și să scrie. Învățarea și automatizarea joacă un rol tot mai mare în dobândirea praxiilor. Iar praxiile, prin ele însăși, nu pot fi considerate ca atare moduli psihici adaptativi – m.p.a. – decât integrate în

modele comportamentale cu specificitate umană. Activități care sunt inventariate de OMS în manualul de diagnostic CIF și care au fost menționate : autoîngrijirea, autogospodărirea, interacțiunea cu alte persoane de tip dialogal sau cooperativ, învățarea și aplicarea cunoștințelor, mobilitatea, inclusiv cea cu mijloace de transport etc. În plus, în realizarea funcțiilor de deplasare și a praxiilor, un rol esențial îl joacă percepția și orientarea vizuo-spațială. Această capacitate este și ea în mare măsură înnăscută, putând fi înscrisă până la un punct în lista modulilor psihici adaptativi. Dar capacitatea de percepție și coordonare vizuo spațială este în primul rând o condiție de posibilitate, care susține, așa cum s -a menționat, deplasarea, manipularea și alte praxii motorii. Deci, ar putea fi evaluată ca o structură modulară doar împreună cu acestea. Ea rămâne însă importantă, deoarece pe baza experiențelor pe care le face posibile, individul poate evalua distanțele dintre obiecte și corpul său, calculând accesul la diverse elemente ale ambianței. Și astfel el poate aprecia perceptiv situația în care se află ca un câmp spațial al acțiunilor posibile. Desigur, aceste acțiuni posibile depind și de propriile disponibilități și capacități. Precum și de cunoașterea semnificației de ansamblu a situației în raport cu sine sau cu propriile intenții. Pentru psihopatologia fobiei poate juca însă un rol o deficiență chiar la acest nivel “proto” sau “cvasimodular” de evaluare a distanțelor; realizat desigur printr-un calcul cerebral, inconștient. Fapt ce ar explica fobiile spațiale : claustrofobia, fobia de spații largi, de înălțime și adâncime; și până la un punct agorafobia. Și tot în această direcție se dezvoltă și nevoia de control al ordinii spațiale din ambianță, fapt necesar și el acțiunii eficiente. Iar impunerea acestui cvasimodul al controlului ambianței în prim plan, ieșirea sa din nivelul implicit prin care în normalitate doar participă la desfășurarea degajată a actelor firești, instituirea sa, ca aspect central de preocupare, îl întâlnim ca simptom important în autismul Kanner și în obsesionalitate, sub forma nevoii de hiperordine și intoleranță la schimbare. Subiectul resimte ca o necesitate imperioasă ca obiectele din jur să-și păstreze același loc fix; și reacționează cu neliniște și agitație dacă locul acestora se schimbă.

Nevoia de ordine spațială e ceea ce e mai vizibil în primă instanță la aceste cazuri. Dar, aceeași problemă a ordinii se pune pentru obsesiv și privitor la secvențialitatea derulării în timp a etapelor unei acțiuni, fapt girat de funcțiile executive. Aceasta duce la o problematizare anormală a programării acțiunii. Orientarea perceptivă vizuo spațială face posibilă inserarea praxiilor în acțiuni umane specifice de tip cvasimodular, doar în conjuncție cu capacitate de ordonare temporală executivă.

În sfârșit, percepția vizuo spațială e esențială și în receptarea și integrarea semnificativă a figurii mamei și a altor persoane, jucând astfel un

rol de bază în organizarea complexului modular al atașamentului și mentalizării.

O problemă mai complexă în perspectiva modularității specific umane întâlnim în cazul limbajului. La acest nivel s-au dezvoltat și principalele idei în acest domeniu, după ce Chomsky a adus în discuție tema gramaticii generative și Fodor pe cea a modularității. Simpla observație relevă faptul că, copilul mic nu “învață” limbajul după normele de predare pedagogică sau urmând tehnici educative rigide. Creierul său este astfel conformat, programat genetic, ca dezvoltându -se postnatal într-un mediu uman de care e atașat, pe care ajunge să -l imite și în care se vorbește, limbajul său apare, se instituie, se exersează, descoperind și instituind reguli gramaticale, în universul lingvistico-semantic pe care-l receptează și prin care adulții i se adresează. Capacitatea modulară a creierului de a genera reguli gramaticale vine în întâmpinarea vorbirii formate a celor din jur, cu care se articulează. Instituirea unui limbaj destul de corect logico gramatical se produce și în lipsa unei comunicări dialogale nuanțate cu mama și adulții, ca în cazul autiștilor superiori. La fel cum în cazul percepției vizuo spațiale creierul calculează automat distanțele, la fel și în cazul vorbirii el generează scheme logico gramaticale după o structură formală proprie, cu materialul lingvistic, semantic și structurat gramatical, pe care îl are la dispoziție. Adică pe care-l percepe, predominant auditiv, pronunțat de alții. Capacitatea modulară de însușire și practicare a vorbirii nu este însă ruptă de ambianța proximală, intervenind, ca și în cazul praxiilor, neuronii oglindă, prin care în propriul creier sunt activate zone neuronale similare cu cele din creierul celor care vorbesc și acționează ; subiecți ce pot fi percepuți în situație. Ariile în care se găsesc neuronii oglindă se suprapun în mare măsură cu cele ce susțin motricitatea prehensiunii, vorbirea și perceperea feței.

Modularitatea limbajului, la fel ca cea vizuo spațială, este doar indirect implicată în psihopatologie. Dar fără limbaj, structurile logice și ontologice nu au o referință la care subiectul să facă apel. Cuvinte ca cele din seria pronumelor personale (eu, tu, el), conjuncția, disjuncția, apoi interdicția și permisiunea deontică, expresiile lingvistice ale existenței, negației și posibilității precum și altele, structurează universul mental al subiectului, geneza psihismului său normal felul în care el înțelege și-și reprezintă lumea. Care poate aluneca apoi spre psihopatologie. Și, tot prin limbajul narativ critic al omului, devine posibilă relatarea; narațiunea despre alții și povestea biografică. Iar pe această bază, identitatea autobiografică și biografică, evaluarea actelor și persoanelor; și deci și autoevaluarea. Ca și condiție de posibilitate a specificului psihismului uman, limbajul narativ poate fi investit cu o valoare specifică majoră. De aceea, aspectele esențiale

ale psihopatologiei, așa cum sunt psihozele, pot fi în mod rațional corelate cu apariția și funcționarea limbajului articulat, reprezentativ, narativ critic.

O a treia arie de tip modular specific umană e cea a cogniției și relaționării interpersonal sociale. O veche observație indică faptul că nou născutul e nativ sensibil la aspectul feței umane, chiar desenat în elementele sale de bază, mai ales dacă ele sugerează zâmbetul. După cum și adultul are o sensibilitate specială perceptivă față de dimensiunile și forma corpului copilului. Ulterior s-a studiat detaliat apariția cvasimodulară a “identificării” privirii materne și conjugarea propriei priviri cu a acesteia. Faptul precede și apoi evoluează în paralel cu procesul de sinteză perceptivă a imagoului matern ca un întreg semnificativ, ce se structurează în jur de 8 luni. Întregă această desfășurare are două direcții articulate și convergente. Una se îndreaptă spre realizarea atașamentului, ce se petrece între 8 luni și 3 ani, consolidând o reprezentare de durată a figurii de atașament în interiorul psihismului individual; reprezentare care, de la acest nivel, filtrează și orientează ansamblul relațiilor interpersonale intime. Relația de atașament se înscrie într-un îndelungat filon filogenetic ce s-a dezvoltat mai ales la mamifere și are o importantă valoare antiaxiogenă, de stimulare a atitudinilor proiective de investigare în mediul necunoscut. Al doilea proces, conjugat cu primul, are ca primă etapă recunoașterea de sine (inclusiv în oglindă) ca o entitate distinctă de alții, pe care subiectul îi poate imita, proces ce se instituie la 18 luni. El culminează apoi cu instaurarea la 3 ani a capacității Theory of Mind – ToM sau mentalizare – prin care copilul ghicește intențiile altuia în situație. Adică, el înțelege că alții au o minte identică cu a sa dar distinctă de aceasta: minte cu care aceștia pot dezvolta intenții, pe care el și le poate reprezenta. Această capacitate este punctul de plecare pentru dezvoltarea proceselor de evaluare în plan metareprezentational a altora și a sa însăși. Și a proceselor de operare cu eventualități și posibilități, care se va dezvolta mai ales în adolescență.

Procesele de cogniție și relaționare socială au fost interpretate de unii cercetători modular. Mai precis prin articularea unor elemente modulare ce converg spre capacități complexe (de ex. Baron -Cohen). Indiferent de interpretare, ele joacă un rol major în psihologia și psihopatologia umană. Pornind de la nivelul bazal ce se dezvoltă până la 3 ani, ulterior sistemul de cogniție și relaționare socială se complexifică, polarizat pe axa intim public. Relaționarea cu alții este ordonată de axele relaționale moștenite din biologie, care sunt rezumate în circumplexul Bakan prin polarizarea dominație/sumisiune și deschidere agreabilă spre contact și relaționare/versus desimplicare relațională și opozitivitate. La om, întreg acest ansamblu relațional implică subiectivitatea conștientă fiind deosebit de

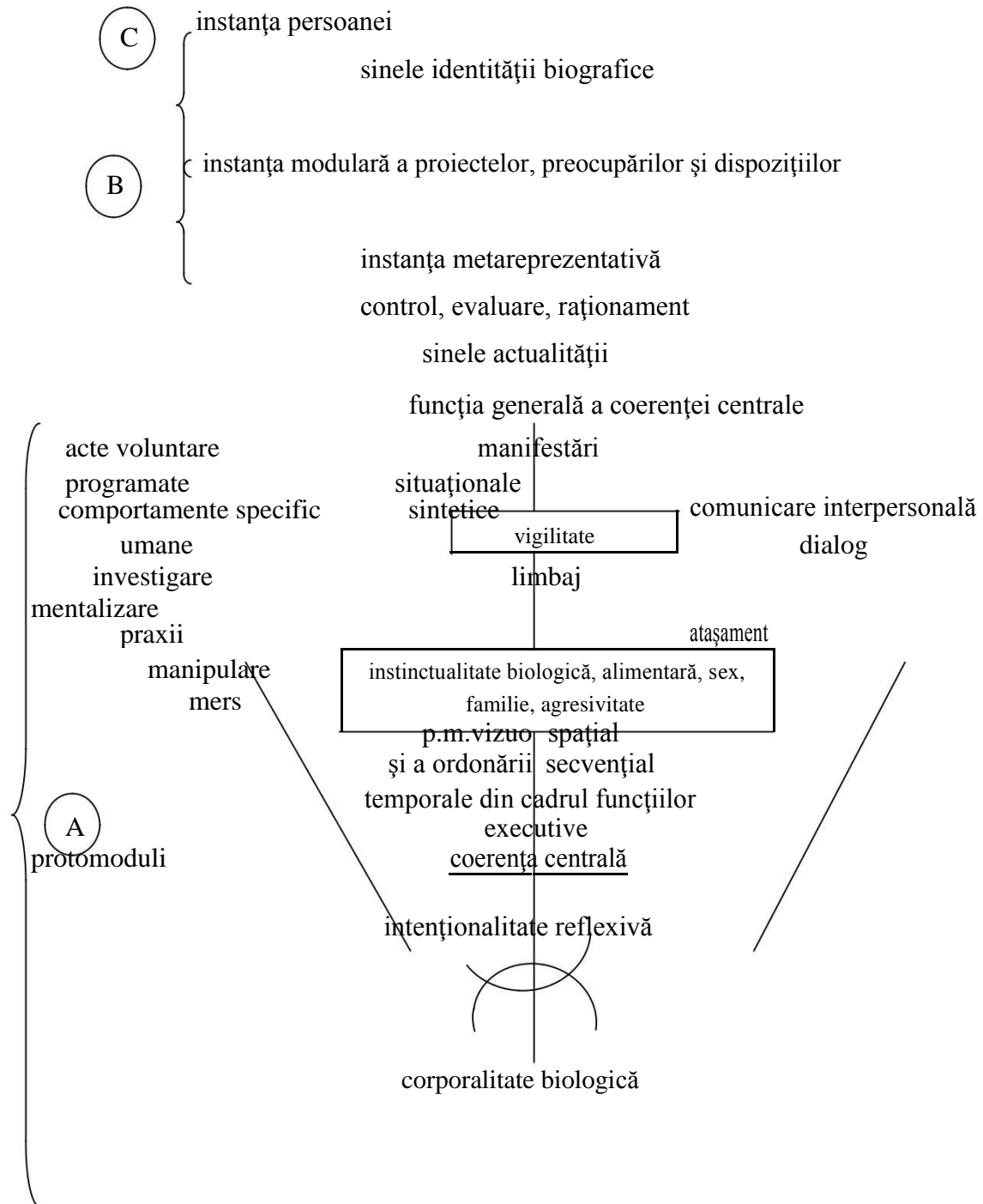
important în psihopatologie. Invocarea modularității se cere însă făcută cu precauție. Sau, se cer elaborate modele teoretice suficient de complexe și adecvate, pentru ca ideea de bază a modularității să poată fi aplicată rațional și testabil la acest nivel.

Problematika de tip modular a cogniției sociale a fost studiată în ultimul timp mai ales în legătură cu autismul infantil. Tot în acest domeniu au mai fost evidențiate două funcții complexe, ce pot fi și ele interpretate cvasimodular, cea a funcțiilor executive și cea a coerenței interioare. Ambele au o mare importanță pentru psihopatologie. Funcțiile executive, girate de lobul frontal, susțin planificarea unei acțiuni cu scop, eșalonarea etapelor într-o anumită ordine și urmărirea executării ei, prin evaluări și verificări, până la atingerea scopului. Funcțiile executive sunt importante și pentru o comunicare lingvistică care transmite o informație semnificativă. Ele sunt perturbate în patologia obsesiv compulsivă, ADHA, boala Tourette și schizofrenie. Realizarea și buna funcționare a complexului modular ToM, se corelează cu dezvoltarea în paralel a limbajului. Ulterior, un dialog eficient nu poate avea loc decât printr-o bună coordonare între aceste două funcții.

Coerența centrală constă din capacitatea perceptivă de a reuni părțile într-un întreg bine delimitat și semnificativ, ce se detașează ca o figură pe un fundal accesibil. Felul în care e înțeleasă funcția c.c. la nivel perceptiv are multe similitudini cu felul în care sunt înțelese funcțiile executive la nivelul planificării acțiunii. Toate aspectele specifice ale psihismului uman ce au fost menționate în marginea problemei modularității, adică: percepția vizuo spațială, limbajul articulat, cogniția socială și atașamentul, funcțiile executive și funcția perceptivă a coerenței centrale, sunt dificil de a fi asimilate direct și simplist concepției inițiale a psihologiei evoluționiste privitoare la modulii psihici adaptativi, încapsulați și transmiși genetic. Dar o similitudine se impune. Acceptând că pentru structurarea lor este necesară, pe lângă o dotare genetic corporală, oferta de relaționare interpersonală intersubiectivă, oferta de mediu lingvistic și educativ protectiv al ambianței umane, etc., s-ar putea discuta, prin analogie, de un fundal al unor protomoduli psihici antropologici adaptativi cu care copilul normal ajunge să fie echipat la sfârșitul primei copilării, în perioada de 3-4 ani.

Instanțe ale modularității psihoantropologice

A. Instanța protomodulilor (p.m.)

Tot la acest nivel protomodular antropologic s-ar putea menționa și plasa moștenirea “instinctivă” pe care omul o are din biologie. Și care, deși reformulată în termenii normativității, obiceiurilor și culturii umane, e prezentă în fiecare om marcându-i bazal psihismul. În primul rând se cere menționată oscilația între somn și veghe, ritmată de ciclurile zi și noapte. Apoi, instinctul alimentar, cel sexual, de cuplare familială și cel parental, agresivitatea asertivă. Toate acestea sunt prezente și funcționale în fiecare om, motivându-i intenționalitatea și comportamentul. Pentru întreg acest ansamblu biopsihic și pulsional se pune problema integrării sale în structura de ansamblu a psihismului personalității ce se manifestă în viața socială de zi cu zi, în conformitate cu simțul comun. La fel ca celelalte aspecte de tip protomodular e vorba de o condiție de posibilitate care stă în spatele manifestării structurate a psihismului uman. Iar modalitatea de bază a acestei manifestări e raportarea la situațiile actuale. În psihopatologie se întâlnește “ieșirea de sub control” și manifestarea aberantă a unor comportamente motivate direct instinctual.

Protomodulii și raportarea la situație; sinele actualității trăite

Acest echipament protomodular e esențial în raportarea subiectului uman la situațiile problematice actuale. El sprijină perceperea și înțelegerea situației ca un câmp spațial structurat în subiectul care poate desfășura acțiuni cu scop, ordonate secvențial de către funcțiile executive. Acțiunile pe care le și execută efectiv, dinamizat de intenționalitatea sa reflexivă și utilizând praxiile de care e capabil prin instrumentalitatea propriului corp. Iar în realizarea actelor prin care rezolvă problemele situaționale, alte persoane sunt implicate întotdeauna, ca inițiatori, colaboratori, evaluatori. Comunicarea cu aceștia și raționamentele necesare rezolvării problemei sunt susținute de limbajul narativ critic. Iar ansamblul percepției și acțiunii situaționale e sintetizată sub cupola funcției coerenței centrale. Se afirmă astfel sinele nuclear al actualității situaționale. Desigur, e dificil dacă nu imposibil să se precizeze cât durează acest “prezent trăit” în perspectiva timpului cronometrelor. Mai ales că subiectul e angajat concomitent în rezolvarea mai multor probleme care îl privesc. Iar unele situații actuale se prelungesc în proiecte și preocupări de durată mai lungă. Totuși, referirea la o trăire actuală, ce se desfășoară pe fondul vigilității conștiente este esențială d.p.d.v. metodologic. Ea circumscrie sinele nuclear al prezenței la lume prin raportare activă și structurală la situații. Structura acestei prezențe e perturbată în psihopatologie nu doar din perspectiva biologică a organizării nivelelor de vigilitate. Ci și în sindroamele majore ale depresiei, maniei, impulsivității, obsesionalității, delirului etc.

Trăirea actuală care se conturează e încadrată în psihismul uman de o instanță metareprezentatională. Aceasta e capabilă de control, evaluare, raționament ce invocă posibilități pe un model al realității și are la dispoziție o relativă libertate. La acest nivel metareprezentational se inseedă și capacitatea narativă și conjuncția, în actualitatea acțiunii, cu psihismul altora.

Raportarea actuală la situațiile problematice poate fi trăită ca o emoție acută, de exemplu de spaimă. Ea poate cere deseori o rezolvare pragmatică imediată. În diverse împrejurări, dar și în psihopatologie, omul poate reacționa precipitat, impulsiv exploziv, fără o deliberare suficientă asupra consecințelor. Motivarea unui comportament actual nu e totdeauna plasată în elementele exterioare ale situației, care pot fi doar provocatoare sau stimulative. Ea poate deriva din pulsuni sau tendințe interioare ce caută să se actualizeze. Și împotriva cărora subiectul luptă, considerându-le neadecvate sau de nedorit. În psihopatologie se descriu diverse comportamente impulsive cărora subiectul nu le poate până la urmă rezista, ca unele cazuri de joc de noroc, consum de alcool, cleptomanie, piromanie. Sunt și tendințe obsesive cu conținut agresiv, absurd, de nedorit, pe care subiectul le controlează chinându-se cu acte compulsive. Din inventarul psihopatologic al trăirilor actuale mai face parte dificultatea de decizie și uneori abulia, cu solicitarea ca altcineva să decidă în locul său. Și chiar abulia și areactivitatea.

Rezolvarea unei situații problematice actuale se poate însoți de stări dispoziționale specifice. Într-o confruntare, subiectul poate avea o atitudine combativă beligerantă, sau una anxios fobică, cu tendință la evitare și retragere. Începutul plin de speranțe al unei acțiuni și perioadele de vârf creative pot fi susținute de o dispoziție expansivă, energică și hipervigilă. În fața anumitor solicitări subiectul se poate poziționa prin indiferență. O rezolvare pragmatică eficientă se realizează de obicei dacă poziționarea atitudinală nu e una vigiă, calmă, însoțită de un bun autocontrol și control al situației.

Acțiunile actuale cu scop se pot prelungi mai mult timp. Sau pot fi integrate în proiecte de durată amplă, cu obiective îndepărtate, care se dezvoltă mai multe concomitent, sau în paralel. Structura acestora e aceeași ca și a comportamentelor actuale. Fixarea obiectivelor, elaborarea etapelor și variantelor de acțiune, organizarea și efectuarea lor, verificarea, reorganizarea din mers, buna finalizare, sedimentarea rezultatelor, trecerea spre un alt obiectiv. Această structură o întâlnim mai mult sau mai puțin dezorganizată și dezimplicată în patologia obsesivă. Nehotărârea, preocuparea excesivă cu planuri, organizări, eventualități și verificări, ocupă

majoritatea timpului, în manieră dezadaptativă. Derularea unui proiect se poate încheia pozitiv, cu un succes, situație ce determină o dispoziție pozitivă, de mulțumire și împlinire; ce se poate însoți de evenimentul sărbătoresc al împărtășirii sociale a bucuriei. Sau, se poate încheia cu un eșec; situație deprimantă, e conduce la o retragere reflexivă, pentru refacere și reorganizare.

În mod obișnuit omul nu-și realizează proiectele de unul singur ci în colaborare. Disponibilitatea de colaborare a altora se cere testată; fapt ce se realizează prin mecanismul suspiciunii și al observării, supravegherii eficiente a celuilalt. Se cere testată și intenția altora de a înșela precum și capacitatea acestora de a sesiza propria încercare de a înșela. Această atitudine interpersonală de suspiciune și supraveghere care e un mecanism adaptativ, e resimțită preconștient ca activă, ca desfășurându-se și din partea altora în raport cu sine. În condiția patologiei, această structură funcțională de raportare relațională se poate dezimplifica din manifestarea sa integrată, impunându-se ca preocupare paranoidă prevalentă sau delirantă. Suspiciunea și neîncrederea pe care omul o trăiește latent în raport cu străinii, persoane publice sau instituții, se poate manifesta și în raport cu persoane apropiate, în cazul geloziei. De asemenea interesul subiectului pentru felul în care el este observat și evaluat de către alții, preocupare ce e funcțională și adaptativă pentru orice individ, se poate dezimplifica din latența sa firească și manifestându-se exagerat și anormal, ca fobie socială sau prevalență senzitiv relațională.

Preocupările de durată ale subiectului pot să se manifeste exagerat și aberant și cu accent pe propria persoană. Adică, prin interesul exagerat pentru aspectul corporal sau sănătatea proprie. Dar și stima de sine, valoarea și identitatea proprie se pot erija în preocupări prevalente sau delirante.

Instanța psihică a proiectelor și preocupărilor se desfășoară dincolo de actualitatea trăită, de-a lungul unor dimensiuni temporale mai ample. În același regim între dinamica apropiierilor și îndepărtărilor sufletești de tip atașament, pe axa intim public. Trecerea de la cunoștință la prietenie, dragoste și relație afectivă stabilă, se petrece în timp. Și la fel, desimplicarea afectivă. Acest aspect e re;evat de situație doliului, care induce o dispoziție depresivă de durată, necesară reorganizării interioare a structurii relațiilor intime.

În raport cu trăirile situaționale actuale, centrate de sinele nuclear al prezentului, proiectele, preocupările și uneori dispozițiile afective se desfășoară într-o altă dimensiune temporală a sinelui. Care este însă și ea încadrată de instanța metareprezentățională.

La nivel metareprezentational, trăirile actuale și de durată medie ale subiectului sunt supervizate, controlate, dirijate, evaluate. Evaluarea se referă la acțiune, la capacitățile personale, la alții și la atitudinea acestora în raport cu sine. La acest nivel metareprezentational subiectul desfășoară și inferențe raționale : imaginează, argumentează, verifică, concluzionează, ajunge la certitudini. El operează pe modele ale realității care se pot referi la situații viitoare și la relațiile sale reciproce cu alții. Acest nivel susține autoevaluarea pozitivă a maniacului și cea negativă a depresivului, neîncrederea în sine a anxiosului, atitudinea combativă și cea indiferentă. Studiarea de tip cognitivist a instanței metareprezentationale a adus și aduce importante contribuții la cunoașterea psihismului normal și anormal al persoanei umane.

Tot la acest nivel metareprezentational se realizează articularea cu capacitatea narativă mediată de limbaj. Iar narativitatea epiodică se articulează cu cea biografică.

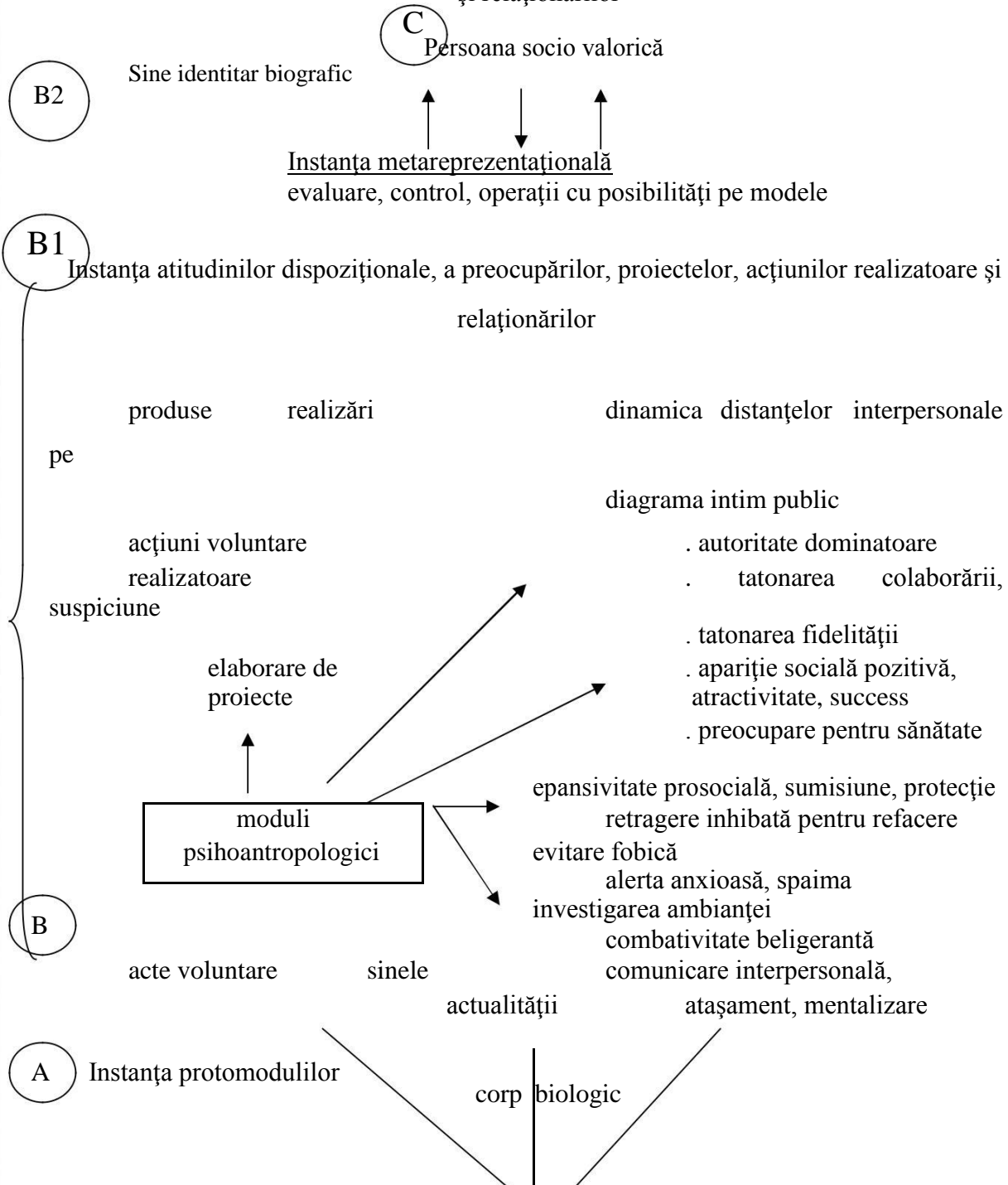
*
* *

Perioadele de viață care se dimensionează prin proiectele și preocupările personale, se înscriu în cadrele mai ample pe care le decupează viața publică, socială a persoanei. Aceasta se manifestă prin cicluri ale vieții afective și familiale, instructiv profesionale, locative și publice. La rândul lor, aceste cicluri se corelează cu biografia și articulează subiectul de persoanele rețelei sale sociale și instituționale, în cadrul nișei ecologice umane în care-și desfășoară existența.

Instanțe posibile ale modalității psihoantropologice

Instanțe posibile ale modularității psiho antropologice

Instanța atitudinilor dispoziționale, a preocupărilor, proiectelor, acțiunilor realizatoare și relaționărilor

Psihopatologia în instanța sinelui identitar biografic

Sinele identitar biografic se bazează pe resimțirea timpului personal ca o continuitate a duratei biografice. Această instanță a duratei este fundalul pe care sunt clădite evenimentele trăite de-a lungul vieții, mai mult sau mai puțin în relatabile. Biografia, ca narațiune, implică o anumită ordine temporală, un context, se bazează pe o suită de evenimente și interrelaționări. Ea este în mod esențial o reprezentare a trecutului subiectului; care oferă însă o deschidere, în care se plasează prezentul trăit și se proiectează universul proiectelor și preocupărilor. Identitatea biografică e un suport și pentru instanța metareprezentatională a supervizării și evaluării prezentului în care se derulează operațiile cognitive prin care se rezolvă probleme.

Instanța identității biografice este în același timp o realitate psihică structurală, ce se întinde între corporalitatea obiectivă și trăită și identitatea persoanei socio-valorice având o consistență caracterială. Această realitate e centrată de sinele identitar intențional și reflexiv și are contururi care delimitează interioritatea subiectivității – bazată pe experiență biografică, cunoașterea lumii, caracter și evaluare proprie pozitivă în lume - de exterioritatea lumii înconjurătoare. Limite care sunt în același timp transgresate prin fiecare acțiune realizatoare, prin care se făptuiește și se produc artefacte și opere. Limite care, în plus, se află într-un permanent echilibru dialectic cu relaționările intersubiective ale atașamentului. Și cu raportările interpersonale, de-a lungul unei axe intim public.

Privind din perspectiva sinelui identitar, raportarea la situații problematice se face percepând semnificația acestora și contextul evenimential global în care subiectul se simte implicat. Obiectele percepute, inclusiv alte persoane, receptate fiecare prin forma, semnificația și interrelațiile lor, sunt plasate în acest context. Psihopatologia perceptivă a iluziilor, halucinațiilor, semnificațiilor referențiale și a derealizării, se evi dențiază în această perspectivă. Aceste tulburări perceptive se corelează cu convingerile delirante a căror tematică, rezumând o temă problematică, se precipită la nivelul în care preocupările personale trec de planul metareprezentational, articulându-se cu narativitatea, inclusiv cu cea potențial autobiografică.

Raportarea subiectului identitar la situațiile actuale, la perspectiva proiectelor, preocupărilor și narativității posibile, se realizează după schema unei structuri ierarhizate de profunzime. Având ca suport sinele identitar biografic se eșalonează diverse distanțe concentrice de profunzime spațio-temporală și cauzală marcate antropologic. Atât halucinațiile cât și delirul apar și se manifestă în condițiile în care această structură se aplatizează, se relaxează, se fisurează, se dezorganizează. Acest context deficitar e cel care permite ca unele preocupări firești și implicite să se desimplice, să treacă în prim plan și, ca idei delirante, să acapareze psihismul subiectului, decontextualizându-l. Și la fel, în percepție să se delimiteze detalii, ce sunt suprasemnificate anormal. Sau, ca amintiri, reprezentări și dialoguri interioare să fie proiectate în exterior, în afara schemei corporale, ca halucinații. Și, în sfârșit, ca diagrama intim public să se destructureze, să se dezorganizeze în perspectiva propriei agenții și apartenența la sine a trăirilor psihice. Iar acestea să fie transferate străinilor. Structura eșalonată ierarhic și controlată metareprezentativ liber a diagramei intim public, se prăbușește. Sentimentul supravegherii și dirijării intimității se impune psihopatologic, ca expresie a dezorganizării structurale a psihismului.

Dezorganizarea este numitorul comun general al deficitului psihopatologic. Exprimarea ei la nivelul discursului lingvistic și a motivației comportamentale reprezintă

doar vârful unui aisberg. Dezorganizarea se referă în esență la deficitul de sinteză, care în modalitatea cea mai simplă se exprimă în deficitul de ierarhizare a informațiilor receptate și în insuficiență perceptivă a coerenței centrale, care se referă la asamblarea părților într-un ansamblu coerent, detașat ca formă și semnificație pe un fundal accesibil. Faptul conduce la o atenție crescută acordată detaliilor, intoleranța la schimbare și stereotipii, fiind însoțit în autism de reducerea intereselor. Același deficit de sinteză se poate constata în direcția acțiunii, în exercitarea funcțiilor executive, în comunicarea verbală și în redactarea de texte. Fenomenele de transparență influență, de supraveghere și centralitate referențială pot fi interpretate și ele prin o dezorganizare a structurii ce organizează relaționarea subiectului cu alții pe diagrama intim/public. La nivelul instanței identității biografice a sinelui, dezorganizarea poate afecta structura de trăire interior/exterior, sentimentul de unitate a subiectului, desfășurarea raționamentului abstract în rezolvarea de probleme, organizarea înțelegerii și exprimării logico semantice a limbajului și sistemelor de semnificare, structura motivațională și raportul interior/exterior.

În ceea ce privește motivația și raportul între lumea interioară a subiectivității și lumea exterioară subiectului, inclusiv relaționarea intersubiectivă, dezorganizarea se corelează cu un, deficit al depersonalizării apato a bulice. Acesta constă din sentimentul de vid interior, lipsa aderenței față de lume, de intenționalitate și rezonare cu evenimentele lumii și cu alții. El se exprimă prin indiferență, ambivalență, lipsa dorințelor, motivației și angajării în acțiune, hiperreflexie abulică.

Sinele corporal.

Corporalitatea are mai multe moduri de exprimare în psihismul persoanei. Lăsând la o parte semnificația sa biologică directă și cea pe care o are creierul, a cărui funcționare stă la baza trăirilor psihice, corporalitatea este o instanță proprie și pentru psihismul trăit, inclusiv în aspectul subiectiv conștient, fenomenologic al acestuia. Corpul trăit reprezintă polul de înrădăcinare spațială a psihismului în lumea obiectivă. Pornind de la aceste rădăcini, axul identitar al psihismului ce se bazează mai ales pe durata biografică, se înalță până la cupola identitară a persoanei socio valorice. Trăirea corporalității diferențiază, prin schema corporală, o zonă a interiorității corpului în care e resimțită durerea, plăcerea și alte senzații. Limitele corpului trăit mărginesc spațiul lumii înconjurătoare, în care se plasează obiectele accesibile și alți oameni, fiecare cu subiectivitatea sa. Universul subiectivității ce a fost menționat la nivelul sinelui biografic și se regăsește la nivelul persoanei, se clădește pe aceste diferențieri între interiorul subiectivității și exteriorul lumii.

Corpul trăit, prin limitele sale este și expresiv comunicant. Această comunicare se realizează prin intermediul limbajului realizat prin instrumentalitatea corpului sau a expresivităților acestuia. Fiecare subiect are conștiința faptului de a fi expresiv pentru alții și a capacității în fiecărui om de a intui gândurile celui alt prin aspectul corporal. Corpul este și instrumentul ultim prin care subiectul acționează asupra lumii și asupra lor. Autocontrolul expresivității, comunicării și acțiunii realizate prin instrumentalitatea corpului se realizează continuu, parțial conștient, parțial neconștient. Însăși actele psihice mentale sunt localizate de însăși subiect, în interioritatea propriului corp. Autocontrolul acestora se articulează cu autocontrolul funcționării corporale. Acest proces poate aluneca spre patologic sub forma hiperreflexivității.

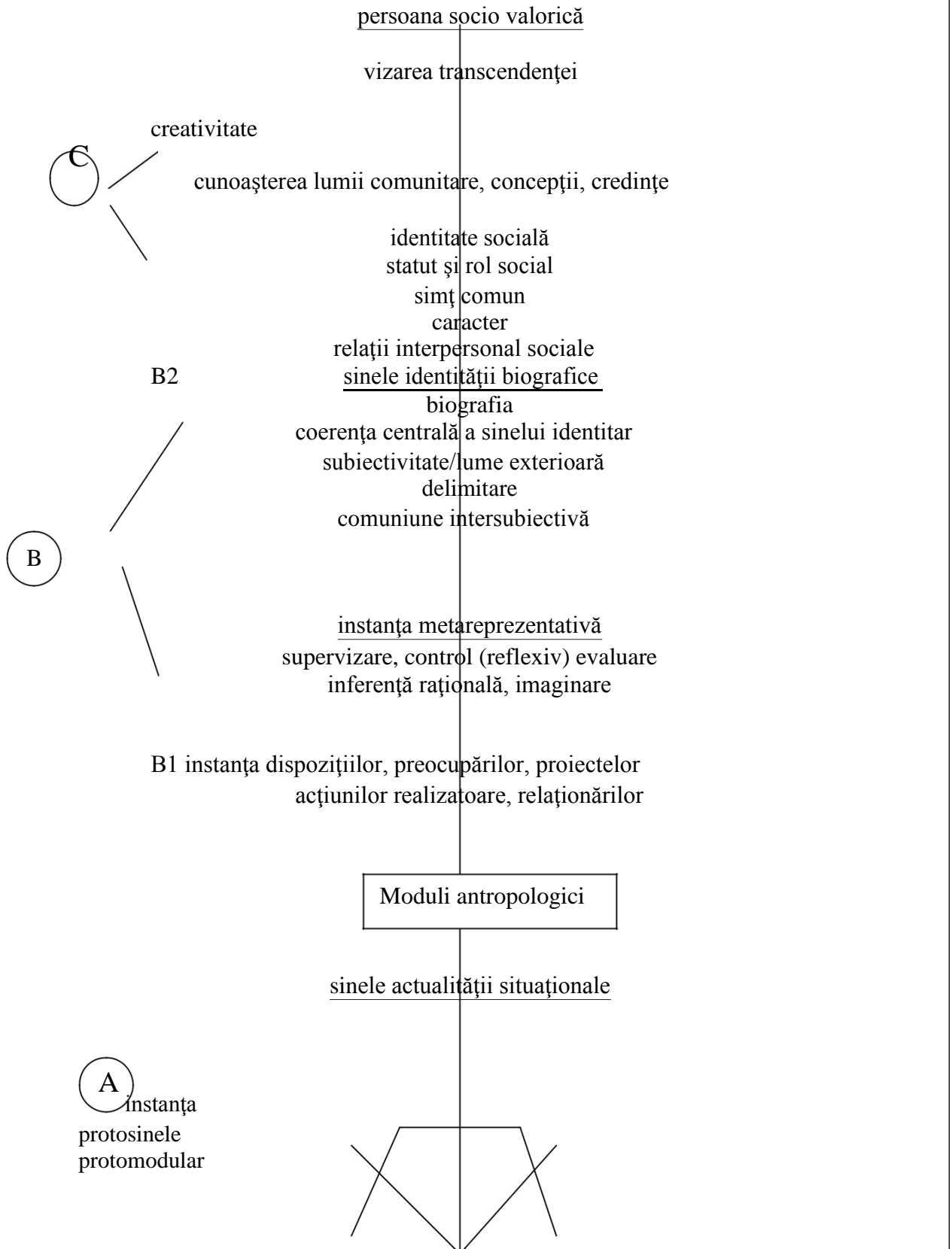
Corpul este și o instanță ultimă pentru identitate socială, care se bazează pe morfologia și aspectul expresiv corporal. În acest sens, instanța corporalității se articulează cu cea a persoanei socio valorice.

Sinele în instanța persoanei și manifestările sale anormale

Sinele persoanei susține manifestările subiectului în cadrul structurilor practico teoretice instituționalizate ale unei socio culturi ghidată de norme și valori. Subiectul are o identitate definită social, e integrat într-o rețea socială ce se distribuie între intim și public și are anumite proprietăți. El are în spate o biografie și se afirmă în situații și proiecte actuale pe baza simțului comun, într-un stil și cu semnificațiile ce le susține structura sa temperamental caracterială. Persoana are o cunoaștere a lumii pe care o împărtășește cu cea comunitară, având o concepție despre propria poziție în lume, ghidat fiind de un set de convingeri și credințe. Asertivitatea sa în plan interpersonal e ordonată de atitudini precum dominația, manipularea, sumisiunea, evaluarea, deschiderea agreabilă, cooperativitate, suspiciune, indiferența. Subiectul se manifestă sintetic creativ în cadrul problemelor zilnice cât și în plan teoretic, cultural, spiritual. El poate împărtăși credințele comunității în direcția vizării transcendente.

În instanța sinelui personal subiectul poate manifesta trăsături de personalitate accentuate ce pot deveni anormale și dezadaptative prin rigiditate și dezimplicare; caz în care de obicei persoana încalcă normativitatea socială. În raport cu situațiile problematice curente subiectul le poate trăi exagerat, hipermetric; creind probleme în comunitare, uneori fiind turbulent social.

Chenar 84

Acțiunea deliberată și reflexivitatea în psihopatologie

Psihismul uman diferă de cel animal – gândea Aristotel – printr-o capacitate suplimentară, prin “nous”. Nous a fost exprimat în latina scolastică, de Toma d’Aquino de exemplu, prin “intellectus”. Ulterior, gândirea europeană a cultivat conceptul de rațiune, astfel încât Kant la sfârșitul secolului XVIII-llea plasează intelectul la un nivel subordonat rațiunii. Între timp, Europa a forjat și conceptul de conștiință, inițial în teologie și ulterior în aria cunoașterii, ca o caracteristică a ființei umane individuale. Kant impune și noțiunea de eu, în varianta « eu gândesc », ca o caracteristică a conștiinței eului (Ich Bewusstsein). « Eul » a avut un moment de glorie în cadrul idealismului german prin Fichte, intrând ulterior într-un con de umbră, până la egologia din secolul XX a fenomenologiei lui Husserl ; care, cultivă și noțiunea de subiectivitate ,ce absoarbe acum problematica conștiinței.

Acest periplu terminologic nu aduce clarificări în aria psihismului persoanei umane, Acesteia i s-a atribuit în mod constant în ultimele două secole epitetul de rațional și conștient, « inteligența » fiind considerată una din facultățile sale de fond. Dar, în această perioadă s- a afirmat și conceptul de « inconștient ». Oricum, terminologia tradițională nu mai joacă un rol important în psihologia și psihopatologia actuală, ce se agregă tot mai mult în jurul sinelui (self-ului) ; deși, caracteristicile menționate au rămas atribute oficiale ale acestui psihism.

Dintre parametrii tradiționali de caracterizare ai conștiinței, “conștiința morală” a fost înlocuită treptat de termenul juridic de responsabilitate, cu referința la discernerea consecințelor propriilor acte ale subiectului, asupra existenței sale și a altora. La acest nivel intervine ceea ce tradițional s-a numit « liberul arbitru » - libertate interioară – și voința. Această problematică se plasează în jurul celei ridicate încă de Aristotel în Etica Nicomahică, privitoare la « alegerea deliberată ». Comentariile etice au avut în vedere un om individual generic, ce se referă la un « altul » și la o “umanitate” abstractă și principială. Psihologia și psihopatologia operează însă cu persoane umane concrete, ce fac parte din “populații”, în care indivizii au o importantă diferențiere statistică. Totuși, ideea că “ceva comun” se regăsește în toți acești indivizi, idee pe care creștinismul de ex. a susținut-o prin tema sufletului nemuritor, persistă. Kant a comentat, în maniera ambiguă, alături de “eu gândesc” înțeles individual, și un “eu” sau o “conștiință în genere”, plasată într-o instanță transcendentală. Fenomenologia lui Husserl reia și dezvoltă în secolul XX tema unei egologii transcendente ce se ancorează într -o intersubiectivitate intercorporeală. Plecând de aici, neofenomenologia la care face apel psihopatologia actuală, revine la persoana conștientă concretă, cu o conștiință (sine) încorporată. Aceasta se află în fața cazuisticii particulare pe care tulburarea mentală o etalează în aria tradiționalei probleme a “libertății voinței”. La acest nivel, problematica psihopatologică aduce în discuție și cealaltă mare temă tradițională a conștiinței, reflexivitatea.

În psihopatologie se întâlnesc cazuri ce etalează o perturbare a “voinței libere”, a autonomiei voinței, Încă din secolul XIX hipnoza, comportamentul indus prin sugestie hipnotică și care se putea desfășura și după “trezirea” subiectului, era un fenomen expresiv pentru această problemă. Tema dublei personalități a fost conectată cu aceasta. Sumisiunea anormală a persistat în nosologia psihiatrică până în prezent, în varianta tulburării de personalitate dependentă. Comportamentul addictiv și cel impulsiv exprimă

și ele o deficiență a “autocontrolului voluntar al comportamentului”. Psihologia evoluționistă consideră că între achizițiile de bază ale psihismului uman se numără, - în corelație cu “creierul social”, alături de funcțiile executive ale planificării și controlului acțiunii, și capacitatea de a inhiba (voluntar) tendințele agresive față de semenii. Această “achiziție” sau acest fenomen al controlului pulsionilor heteroagresive, se evidențiază pregnant în varianta tulburării obsesiv compulsive, în care subiectul se luptă cu tendințele sale agresive, care i se par și lui aberante : e.g. de a-și omorâ copilul, de a lovi bătrâni, de a agresa sexual minori etc.

În ultimul caz menționat, intervine aspectul egodistn al conflictului intrapsihic, ce rezultă din autocontrolul “conștient”. Odată cu aceasta intrăm în domeniul, care ne conduce spre reflexivitate, Este vorba de funcția generală a controlului și autocontrolului, ce se evidențiază clar în cursul desfășurării funcțiilor executive. Acestea constau în inițierea și executarea controlată, ordonată, a unor acțiuni cu scop, până la finalizare. Între agentul ce inițiază și desfășoară acțiunea pe de o parte și comportamentul efectiv ce se desfășoară într-o ambianță dată, se instituie o anume “distanță”, în care funcția de control e activă. Faptul se realizează în cea mai mare parte spontan, predominant inconștient. Și doar parțial “conștient”, adică reflexiv, astfel încât subiectul să își dea seama lucid de parametrii acțiunii sale. Controlul se refera de obicei la următoarele: -dacă secvențele comportamentale se desfășoară conform proiectelor ce elaborate; - dacă sunt atinse obiectivele de etapă, pentru a trece la secvența următoare și a se apropia de final. Dar însăși execuția, realizată prin propriul corp, se cere controlată pentru a se desfășura adecvat. Și de asemenea, se cere controlată ambianța. E vorba în cele din urmă de o sinteză de evaluare a informațiilor prin feed back și feed before. Parcurgerea etapelor succesive ale procesului, de control, presupune un nivel psihic metareprezentational, care să fie fixat pe obiectiv și să sintetizeze informațiile actuale din ambianță, cele ce rezultă din execuție, făcându-se apel și la memorie. Din această instanță metareprezentatională, subiectul – sinele, agentul – e capabil să dirijeze strategic acțiunea și să-și refacă la nevoie strategiile. Această instanță e și autoreferențială, deoarece sunt sintetizate informațiile ce vin de la propriul corp ce e implicat în acțiune; și de la propria memorie. Aspectul autoreferențial e însă și mai profund, deoarece se presupune că motivația, decizia și elaborarea proiectului, toate “aparțin subiectului”. Acest sentiment de apartenență la sine, diferențiază decizia autonomă de cea heteronomă, rezultată din ordin și dirijare. Acțiunea rezultată din hipnoză este heteronomă în raport cu cea care rezultă din inițiativă și decizie proprie “autonoma”. Pentru a-și atribui sie-și dciziile și desfășurarea acțiunii, e necesară deci o funcție reflexivă. Sentimentul “ipseității” pe care-l comentează neofenomenologia actuală – cel privitor la faptul că intenția și acțiunea derivă din sine (“agenție”) și că-i aparțin subiectului (“ownership”) – presupune atât spontaneitatea acțiunii cât și reflexivitatea evaluatoare și atribuitoare.

Tema reflexivității e definitorie pentru conceptul de conștiință, ea stând la baza noțiunii de “ogîndire” și deci “speculație”. Cunoașterea lumii se reflectă în subiectivitatea subiectului, Dar această reflectare nu e una brută; ci ea este reluată de instanța ipseității, care atribuie cunoașterea – la fel ca acțiunea – sinelui (sineității). Apoi, subiectul se reflectă în conștiința altor persoane, care îl pot reprezenta, îl pot comenta, invoca; după cum și alții se reflectă în conștiința subiectului. Reflectarea lumii ambientale și a lumii în general, reflectarea altora, reflectarea propriilor acțiuni, intră în structura unei reflexivități sintetice, prin intermediul căreia subiectul ajunge să fie

autoreflexiv. Adică, să se reflecte pe sine însuși; să gândească despre sine, să se observe, să se perceapă, să se cunoască, să se autoanalizeze. Și, pe această cale a reflexivității introspective, să sesizeze “general umanul din sine”. Sau, “egoul transcendent”, cum spunea Husserl. Este readus astfel în discuție aspectul general și specific uman al conștiinței cogitante, care a fost invocat de Descartes și pe care Husserl l-a atribuit fiecărui om cuprins de “lumea vieții”. Om ce poate coborâ metodic până la această instanță a conștiinței transcendente. Sau în care – conform interpretării lui Blankenburg – prăbusirea patologică a structurii psihismului din schizorenie, face ca egoul empiric să se amestece cu egoul transcendent. Astfel încât, schizofrenul “pierde evidența vieții cotidiene”, se plasează în afara simțului comun.

În psihopatologie, reflexivitatea sinelui – a conștiinței – pierde echilibrul sintetic din normalitate și devine aberantă. Revenind la procesul autocontrolului acțiunii, întâlnim în obsesionalitate o marcată indecizie, o autoobservație analitică lucidă asupra procesului decizional, care aduce pe tapet posibilități infinite. În continuare, controlul desfășurării acțiunii devine și el exagerat, cu verificări continue. Iar finalizarea actului ajunge să fie imposibilă, prin analiza reflexivă a imposibilității perfecțiunii acesteia. Autoanaliza exagerată a acțiunii poate conduce la abulie. În formele mai grave, de schizofrenie depersonalizant dezorganizantă, controlul autoanalitic se poate extinde asupra oricărei decizii și acțiuni; precum și a actului de gândire însuși, cu rumații sterile și pierderea simțului comun. În aceste cazuri e de presupus că, intenționalitatea și reflexivitatea primară a psihismului conștient, pierde articulația ce în mod normal se realizează prin reflectarea în “celălalt”; în ceilalți oameni ce ne sunt apropiați. Și astfel se menține de la început într-un regim de hiper-autoreflexivitate.

În psihopatologie, hiperreflexia din schizofrenia dezorganizantă se articulează cu sentimentul înlocuirii voinței și al dirijării xenopatie, indicând atât pierderea libertății de decizie cât și deficitul integrării reflexivității în spontaneitatea acțiunii.

